

Bilge Ulusman, *Edebi Babanın Reddi: Kadın Yazınında Kurucu Söylem, Türsel İşlev ve Anlatısal Arayışlar (1895-1950)*

Metis Yayınları, 2025. 400 sayfa. ISBN-13: 978-605-316-319-0

SEVGİN ÖZER*

Bilge Ulusman'ın doktora tezini geliştirerek hazırladığı *Edebi Babanın Reddi: Kadın Yazınında Kurucu Söylem, Türsel İşlev ve Anlatısal Arayışlar (1895-1950)*, tarihe bir not düşecek şekilde bu yılın 8 Mart haftasında okurlarıyla buluştu. Kadın yazarlarca üretilen kurmaca metinlere dair bir arşiv çalışmasını, edebiyat tarihi eleştirisini ve erkek egemen kanonun sorgulanmasını içeren, katı bir süreklilik ya da homojenlik aramaksızın kadın yazınındaki metinler arası ilişkilerin peşine düşen, bunun yanı sıra hem tematik hem biçimsel ortaklıkları gözlemleyerek kırk bir metnin yakın okumasını yapan bir kitap *Edebi Babanın Reddi*. Bütün bunları girift bir biçimde ören kitap, Türkçe literatürdeki feminist eleştiri, Osmanlı kadın hareketi araştırmaları, süreli yayınların taranması ve dijitalleştirilmesi, tefrikaların ve Arap harfli kitapların dil içi çevirisi, biyografi ve bibliyografya çalışmalarından oluşan bir birikime ekleniyor. Edebî üretimde, hem ev içinde hem de kamusal alandaki seçimlerde, yazma ediminde, düşünce ve duyguları eyleme dökme biçimlerinde kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesini tartışıyor. Bu doğrultuda geliştirilen anlatısal stratejileri tespit ediyor.

Edebi Babanın Reddi, sırasıyla "Kadın Yazını Eleştirisini", "Geç Dönem Osmanlı Kadın Yazınında Homososyal Bağ Talebi", "II. Meşrutiyet'in Siyasal Açmazları", "Aşk Anlatılarının Türsel İşlevi", "Ulus Anlatısı mı Polilog mu?" ve "Cinai Anlatılarda Beden Politikaları" olmak üzere altı ana bölümden oluşuyor. "Giriş" bölümünden itibaren kadın hareketi, kadınlara yönelik ve kadınlar tarafından çıkarılan süreli yayınlar, tefrikalar, feminist teori alanındaki ulusal ve uluslararası literatürle verimli bir diyaloga giren Ulusman sadece kadın yazını eleştirisindeki farklı perspektifleri değil, 1895-1950 tarih aralığından temsili olarak seçtiği kurmaca metinleri de karşılaştırmalı olarak inceliyor. Bölümlerin meydana gelmesinde kronoloji tek belirleyici değil. Sadece kronolojik ya da tematik sâiklerle yapılacak bölümlenimin genelleştirmeye ya da her bir metnin özgüllüğünün geri plana itilmesine yol açma riskine karşı, birincil inceleme malzemesinin ima ettiği ve kurmaca dünyanın dışındaki sosyopolitik gerçeklikle de doğrudan ilişkili öznel ve aynı zamanda politik arayışları dikkate alıyor. Kurmaca metinlerin incelendiği bölümlerdeki yazar ve metinleri bir araya getiren anahtar meseleler kısaca şöyle sıralanabilir: kadın karakterler arasındaki romantik dostluklar, kadın müdahil anlatıcılar, yazma edimle-

* Sabancı Üniversitesi, sevgin.ozer@sabanciuniv.edu

ri ve hafızaları görünür kılınan kadın karakterler;¹ yazarların edebiyat kamusunda var olma savaşı, kadın karakterlerin kamusal alanda verdikleri hak mücadelesi ve metinlerde ortaya çıkan cinsel politika inşası (s. 119-122, 127); arzu duyan kadın özneler, "evdeki melek" olarak resmedilmeksizin haklılığı meşru kılınan kadınlar, ataerkil bakışı ters yüz eden "histerik" erkek karakterler ve aşka eşitlik talebi (s. 172, 187, 207, 272); militarizm ve ataerkil kahramanlık idealinin eleştirisi, savaş travmasının görünür kılınması, özgürlük vaadinin sadece erkeklere hitap etmesine karşı duruş ve inşa edilmiş "millî aile" kurumundaki çarpıklıkların ifşası (s. 278, 325); kadınların fail olduğu nefsi müdafaa cinayetleri, erkek şiddeti eleştirisi, polisyelerdeki sözde erkek kahramanların anti-kahramanlaştırılması (s. 331-332) ve kadın cinayetlerinin politik olduğunun açığa çıkarılması (s. 364-365). Bu gruplandırma bir metnin başka bir alt başlıkta incelenen metinlerle ortak izlekler veya üslup özellikleri içermediğini ima etmiyor. Ulusman yeri geldikçe farklı alt başlıklar altında incelenen metinler arasındaki diyaloglara da dikkat çekiyor.

"Kadın Yazını Eleştirisi" başlıklı birinci bölümde yazar, araştırmasını yürütürken benimsediği bakış açısını nasıl geliştirdiğini açıklıyor. Bu açıklama hem bir literatür taramasını hem de yazarın "kadın yazını" kavramını neden seçtiğini ve bu okumanın alana katkısını kapsıyor. Kitapta teorik çerçeveyi çizmek için tek bir kurucu metne ya da kuramcıya bağlı kalınmak yerine, Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar'ın *Tavan Arasındaki Deli Kadın: Kadın Yazar ve 19. Yüzyılda Edebi İmgelem*, Elaine Showalter'ın *Kendilerine Ait Bir Edebiyat: Brontë'den Lessing'e Britanyalı Kadın Romancılar*, Hélène Cixous'un "Medusa'nın Kahkahası", Linda Nochlin'in "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" çalışmaları gibi alanın kurucu metinlerine referans verilerek, Monika Kaup, Monique Wittig, Alice Walker, Nancy Miller, Mary Daly, Julia Kristeva, Toril Moi, Linda Hutcheon, Dale M. Bauer ve Patricia Yaeger gibi edebiyat tarihçisi, eleştirmeni ve kuramcılarının kesişen ve ayrılan görüşleri irdelenerek kitabı meydana getiren okuma serüveni için bir yöntem belirleniyor. Buna göre kitap hem eril kanona hem de bugün hâlâ uygulanmakta olan indirgemeci hatta yok sayıcı eleştirel okuma yöntemlerine alternatif sunmayı hedefliyor. Kadın yazını eleştirisinin "öznelliğe, özerkliğe bir alan açarak; kadın yazarın eril kanona ve eril kanonun fallogosantrik diline direnerek var olma mücadelesini" (s. 22) gözler önüne serdiğini vurguluyor.

Kitabın edebiyat incelemelerinin başladığı ikinci bölümünden itibaren her bölümün girişinde, o kısımda yakın okuması yapılacak öykü ve romanların isimleri, yazarları ve yayım tarihleri veriliyor. Bu bilgilendirme okurun tartışmayı takip etmesini kolaylaştırırsa da kitapta incelenen tüm edebî metinlerin bir tabloda listelenmesi ve kitaba dizin eklenmesi, gerek kitabı meydana getiren yoğun araştırma sürecinin ön plana çıkmasına gerekse araştırmacıların bu çalışmadan faydalanmasına daha çok katkı sağlayabilirdi. Bununla birlikte, bu kitabın temelini oluşturan doktora tezinde, yakın okuması yapılan metinleri kapsayan ancak onlarla sınırlı kalmayan, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden 1950'lere kadar kadın yazarlarca üretilmiş metinleri listeleyen bir tablo olması, Ulusman'ın kitaptan sonra yapacağı başka çalışmaları da müjdeliyor diyebiliriz. Kitabın "Giriş"inde ya da "Kadın Yazını Eleştirisi" bölümünün sonunda araştırma sürecinin, özellikle de bu kırk bir metnin temsilî olarak seçilmesinin kısaca hikâye edilmesi, edebiyat ya da tarih araştırmacılarının, ayrıca kadın yazınıyla feminist eleştiri alanlarına

1 Bilge Ulusman, *Edebi Babanın Reddi: Kadın Yazınında Kurucu Söylem, Türsel İşlev ve Anlatısal Arayışlar (1895-1950)* (İstanbul: Metis, 2025), 39. Bundan sonra kitaptan yapılan alıntılarda, sadece sayfa numarası belirtilecektir.

odaklanan meraklı okurların son derece ilgisini çekerdi. Bu tarz bir hikâye etme, benzer alanlarda çalışmayı planlayan lisansüstü öğrencilere de yol gösterici olabilirdi. İncelenen metinlerle aynı zamanlarda üretilmiş ancak tespit edilen ortaklıkları taşımayan, ayrıksı denilebilecek metinler, olası çeşitlilik ve çelişkilerin kadın yazını açısından bize neler söylediği de bu kitaptan ilham alınarak yeni çalışmalar üretmek için heyecan verici konular.

Kitabın “Geç Dönem Osmanlı Kadın Yazınında Homososyal Bağ Talebi” ve “II. Meşrutiyet’in Siyasal Açmazları” başlıklı ikinci ve üçüncü bölümlerine biraz daha yakından bakmak istiyorum. Kitabın önemli katkılarından biri de incelediği metinler ve yazarlar hakkında daha önce yapılmış araştırmaların eleştirel okumasını sunması ve argümanlarını bunlarla ilişkilendirmesi. Her iki bölümün giriş kısmında da dönemin erkek egemen matbuat piyasasında kadınlara biçilen rol ile kadınların kendileri için açtıkları alana, ayrıca kamusal alandaki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için sürdürülen mücadeleye yer veriliyor. Dolayısıyla kitapta adı geçen yazarların bu metinleri tüm politik ve toplumsal engellere rağmen ürettikleri ve birçoğunun ataerkil toplum ile erk herkes için dese de pratikte herkes için olmayan eşitliğe, kutsallaştırılan aile yapısına, idealize edilen erkeklik performanslarına muhalefet ettikleri için kanondan dışlandıklarını hayal etmek mümkün oluyor.

İkinci bölümde Ulusman, *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin (1895-1908) kısa bir süre için dahi olsa kadınların yayınlarına alan açtığı için kadın yazınının gelişimi açısından belirleyici olduğuna dikkat çekiyor. Ulusman'a göre gazetenin bir mecra olarak kendisi de burada yayımlanan metinler de kadınların homososyal bağlarını geliştirmelerini sağlamış. Ulusman, metinlerin birçoğunda kadın yazarların yazmak, daha da önemlisi bunları okura ulaştırmak, bir anlamda seslerini duyurmak ve yazar olarak var olmak için verdikleri mücadeleleri temsil eden yazar kadın figürleri olduğunu belirtiyor: “Kadın yazınının öncelikli ve kurucu hamlesi, yazan, okuyan ve eyleyen kadın öznelerle bir edebi temsil alanı açmaktır” (s. 110). Geç dönem Osmanlı'da erkek yazarlarca üretilen metinlerde gördüğümüz, eril otoritenin gerekli gördüğü ölçüde ve çoğunlukla evliliğin ve ailenin refahının artırılması amacıyla eğitim alan, “ahlakını bozmayacak” ya da “yoğun duygulara kapılıp gitmeyecek” kadar okuyan kadın imgeleri, kadın yazınında yok. Ulusman'ın verdiği örneklerden biri olan Behice Ziya'nın *Pakize*'sinde (1895-96) okumak, yazmak, fikirlerini paylaşmak için bir araya gelen arkadaşlar var. Karakterlerin gündelik ev içi pratikler, ailevi zorunluluklar ya da can sıkıntısı nedeniyle değil, kanonik erkek yazarların metinlerinde görmediğimiz biçimde, fikir alışverişi için buluşması anlamlı. Üstelik romanın ana karakteri Pakize sadece okumuyor, okuduklarını eleştiriyor ve kendisi de kadın hakları konusunda yazılar kaleme alıyor. *Edebi Babanın Reddi*'nin gösterdiğine göre, Halide Edip'in “Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden” (1911) ve Fahrünnisa Fahrettin'in *Talihsiz Bir Kadının Sergüzeşti* (1922) adlı metinlerindeki gibi kadınların tuttukları günlükler sayesinde erken dönem romanlarından alışkın olduğumuz didaktik ve erkek olarak cinsiyetlendirilmiş müdahil anlatıcı yerini, kendi hikâyelerini arkadaşlarına anlatarak bir dayanışma ağı yaratan, hafızalarındaki deneyimleri kayıt altında alan kadın yazar anlatıcılara bırakmış. Ulusman'ın tespit ettiği, bir başka ortak eğilim ise kadınların deneyimleri üzerinden ataerkil evlilik kurumundaki sorunlara eleştiri getirme ve bunu yaparken kadın karakterlerin birbirlerine destek olma çabası. Buna göre, kadın karakterler edilgen bir konuma hapsedilmeyi reddederek okumak, yazmak, sevmek ve bu arzularının peşinden gitmeyi istiyorlar.

Kitabın üçüncü bölümünde ise II. Meşrutiyet'in ardından kadınların kamusal alandaki eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin sadece parti, dernek ve kurmaca dışı yazılarla değil, roman ve öyküler aracılığıyla da yürütüldüğü ortaya koyuluyor. 1911'de cinsiyet eşitliği için çalışan kadınların düzenlediği "Beyaz Konferanslar"ın, *Kadın* (1911) dergisinde yayımlanan konuşma metinlerinin ya da Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı *Kadınlar Dünyası* (1913-21) dergisindeki fikir yazılarının yanı sıra kurmaca metinlerde de kamusal alanın kadınlara ne derece imkân tanıdığı, kanunlarca ve ataerkil normlarca eylemlerinin ne ölçüde sınırlandırıldığı tartışmaya açılıyor. İncelemenin çarpıcı çıkarımlardan biri, kadın yazarların metinlerinde erkek anlatıcılar kullanılsa da birinci tekil erkek anlatıcıların kendi çelişkilerini, hatalarını hatta "histeri krizlerini" ifşa edecek şekilde inşa edilmiş olmaları. Örneğin, Nezihe Muhiddin'in *Şebab-ı Tebah* (1911) romanının anlatıcısı ataerkil cinsiyet politikasını eleştirmek için araçsallaştırılmış. Kitabın bu bölümünde incelenen metinlerle ilgili ilgi çekici tespitlerden bir diğeri de yine eril tahakkümü eleştirmek ve yeni bir cinsel politika inşa edebilmek için kadınların mutsuzluğunun ayrıntılı olarak resmedilmesi. Zira mutsuzluk kadınların meşru bir talebini doğuruyor. Yürütülen tartışma, Sadiye Vefik'in *Muhaberat-ı Hakikiye* (1913) romanında, üç kadın arkadaş arasındaki mektuplaşmaların homososyal bağları kuvvetlendirirken kişisel deneyimler çerçevesinde mutsuzluktan mutluluğa giden bir yol çizilmesine vesile olduğunu gösteriyor. Bu bölümdeki metin incelemeleri sokaklar, bahçeler, Beyoğlu gibi kamusal mekânların hâlâ kadınlara güvenli ve özgür hissedebileceği alanlar açmadığının yazarlarca gösterildiğini ve kadın karakterler aracılığıyla bu durumun değişmesine yönelik talebin şekillendirildiğini ortaya koyuyor. Ayrıca değerlendirmelere göre kadın yazarlar, son dönem Osmanlı entelektüellerinin "makbul kadın", "ideal anne ve zevce" gibi kalıplaşmış figürlerini ters yüz ederek kültürel modernleşmenin erkek aklını ve bunun sorunlarını irdelemişler.

"Aşk Anlatılarının Türsel İşlevi" başlıklı dördüncü bölüm, kadın yazarların metinlerinin hapsedildiği "popüler aşk romanı" türünün sınırlarını aştığını ortaya koyarak genellemeye, indirgemeye yönelik sınıflandırmaları reddediyor. Zira incelenen metinler gerek evde gerekse işte kadınların yaşadıkları eril şiddeti ifşa ediyor, idealize edilen evliliklerin kadınları ne denli mutsuz edebildiğini dolayısıyla ulus inşasının temeli olan aileyi bozmaktan korkmaksızın evliliği sonlandırmanın meşru olduğunu, aşkta ve arzuda cinsiyet eşitliğinin gerekliliğini savunuyor. Bu bölümde kadın yazarların neyle ve neden mücadele ettiklerine, metinlerin üretildikleri dönemin rekabetçi ve erkek-egemen yayıncılık piyasasına, edebî üretimlerini yayımlatma serüvenlerine dair veriler sunulması ve alımlama biçimleri hakkında ipuçları verilmesi dikkat çekici. Örneğin Kerime Nadir'in, kitabın bu bölümünde değerlendirilen metinlerle benzer özellikler taşıyan romanlarından yapılan Yeşilçam uyarlamaları, yazarın niyetini ya da anlatısal arayışlarını yansıtmayacak şekilde çarpıtılmış ve ataerkil kabulleri yeniden inşa eder hâle getirilmiş (s. 252-254).

"Ulus Anlatısı mı Polilog mu?" başlıklı beşinci bölüm, Kurtuluş Savaşı anlatılarıyla konu bakımından benzerlik taşımakla birlikte, millî idealleri, yani kahramanlık mitlelerini, makbul aile, evlilik, eğitim retoriklerini değilleyen metinleri merkeze alıyor. Kadın yazınından örneklere bakıldığında modern Cumhuriyet'in inşasından ziyade, savaşlardan sonra inşa edilmesi beklenen özgürlüğün kadınlar için ne derece mümkün olduğu sorusunun odakta olduğu görülüyor. "Cinai Anlatılarda Beden Politikaları" başlıklı altıncı bölüm ise iki alt başlığa ayrılıyor: "'Nefsi Müdafaa Cinayeti Anlatıları'nda Ka-

dın Failliği ve Mahpus Kadın Dayanışması” ve “Gotik Anlatıların Dönüşümü: Modern Hanenin Tekinsizleşmesi, Ev İçi Şiddet ve Kadın Cinayetleri”. Bu kısımlardaki eleştirel okumalar, bir şekilde polisye türüyle ilişkilendirilip aşk ve macera odaklı olduğu iddia edilen metinlerin aslında erkek şiddetine direnen kadınların failliklerini resmettiğini ileri sürüyor. Ulusman, okurun suçluyu tahmin etmesine yönelik bir merak duygusunu körükleme amacı taşımadan, erkek şiddetinin ve buna karşı kadın failliğinin neden ve sonuçlarını kadın karakterlerin perspektifinden göstermeyi deneyen metinleri tespit ediyor. Dolayısıyla bu metinleri araştırmak ve anlamlandırmak için “nefsi müdafaa cinayeti anlatıları” başlığını öneriyor. Bunun yanı sıra, kadın yazınında eril şiddetin devlet iktidarınca desteklenen bir olgu olduğuna, tekinsiz olanın illa görkemli şatolarda, metruk köşlerde değil, sıradan hanelerin içinde de hüküm sürdüğüne dikkat çekildiğini gösteriyor. Bu metinlerin yirmi birinci yüzyıl dünyasının gerçekleri ve edebî temsilleriyle birlikte düşünülmesi verimli çalışmalar üretilmesine vesile olabilir.

Edebi Babanın Reddi, metinlerin üretim coğrafyasının siyasal ve toplumsal tarihine, ayrıca çokça baskısı yapılmış, okunmuş ve üniversitelerin ders programlarına dâhil edilmiş edebiyat tarihlerini ve erkek egemen edebiyat piyasasının kanonik metinlerini az çok bilen bir okur kitlesine hitap ediyor. Öte yandan, sadece argümanlarına katıldığı değil, eleştirel okumalarına karşı çıktığı çalışmalara da referans vermesi ilgili okurların bu kitapla birlikte veya kitabı okuduktan hemen sonra yapabileceği yeni okumalara hatta araştırmalara kılavuzluk ediyor. Kitap bundan sonra yapılacak hem edebiyat hem de disiplinlerarası çalışmaları teşvik etmek için birçok değerli soru soruyor. Örneğin, kitabın dipnotlarında yapılan araştırma önerilerinden biri, kanonik metinlerle kitabın gündeme taşıdığı öykü ve romanların karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle edebiyat tarihini, edebiyat-politika ilişkisini yeniden düşünmek. Buna eklenebilecek bir başka öneri, farklı dillerde üretilmiş metinlerin ve farklı coğrafyalardaki kadın yazının gelişim çizgilerinin de karşılaştırmalı olarak okunması olabilir.

Sonuç olarak, *Edebi Babanın Reddi* kadınlık deneyimlerinin, özneliğinin, kadınların yazma serüveninin, örtük veya açık patriyarka eleştirisinin, eril tahakküm mekanizmalarının anlatıya özgü araçlarla altının oyulmasının, kalıplaşmış olumlu veya olumsuz figürlerin cinsiyet eşitliği talebiyle dönüştürülmesinin izini sürüyor. Kitaba dâhil edilen, bu zamana kadar aynı şekilde okunup sınıflandırılmış ya da ne geçmişteki ne de günümüzdeki edebiyat piyasasında kendisine yer bulabilmiş metinler sadece bir arşiv teşkil etmiyor, bu arşivin ve eleştirinin meydana çıkması dönüştürücü bir güç potansiyeli de taşıyor. Kurmacaya özgü araçların geçmişten günümüze nasıl kullanıldığını bilmenin edebiyat, tiyatro, sinema eserlerine ve türler arası uyarlamalara da ilham verebileceği düşüncesi heyecan verici. Ayrıca gerek Ulusman’ın kitabı gerekse taze perspektif sunan güncel araştırmalar, lise ve üniversitelerde geç Osmanlı, erken Cumhuriyet yıllarında üretilen öykü ve romanları tartışan derslerin programını sorgulamak için de bir davet olarak düşünülebilir. Edebiyat araştırmacılarının, tefrikaları ya da sadece Osmanlıca baskıları olan kitapları dil içi çevirilerle ve dijital beşerî bilimlerin olanaklarıyla günümüz okuruyla buluşturmaları kadar, bu metinlerin daha çok dolaşıma girmesini teşvik edecek incelemelerin ve ders izlencelerinin artması da son derece önemli.